

KÜLTÜRLERİN DİYALOGU VEYA DİYALOGSUZLUĞU BAĞLAMINDA HALKBİLİMİ ÇALIŞMALARININ YERİ VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Abstract

Folkloristics has a very functional situation in the context of dialogue of cultures, especially to introduce ethnicities to each other and erase prejudices. Particularly, the characteristics of folkloristics is that, having multi-paradigms helps it a great deal to perform its aforementioned task. In this work these two basic characteristics of folklore studies are taken into consideration and uses of such pracsis are evaluated for the future of mankind.

Key words: Folkloristics, Pracsis, Dialog of culture, ethnicity, the Other.

Bilindiği gibi, çok etnili bir dünyada kültürlerin diyalogu meselesine bardağın boş olan tarafından bakmak ve insanlık tarihinin acı hatıralarından hareketle onu “çok etnili bir dünyada kültürlerin diyalogsuzluğu” olarak da ifade etmek mümkündür. Bu bir anlamda bir etnisitenin kendini ifade ettiği “biz” zamiriyle yine varlığını reddetmesiyle kendini tanımlamada eksik kalacağı “onlar” olarak ifade ettiği bir başka etnisitenin kısaca etnisitelerin varoluş zemininin kolayca değişmesi mümkün olmayan gerçeğidir. İnsanlık tarihinin en eski fenomenlerinden biri olan ve “yeni dünya düzeni” veya “globalleşme” olarak adlandırılmaya çalışılan iki kutupluluktan tek kutupluluğa doğru itilmeğe çalışıldığı günümüzde yukarıda ifade edildiği şekilde bir var oluş zeminine sahip olan etnisitelerin merkezkaç kuvvet yaratan iki yönlü dinamiklerle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi kitle iletişim araçlarının ulaştığı teknolojik imkanlar başta olmak üzere bugüne kadar emsali görülmemiş bir güç ve kudretle hegomanya kurarak bütün dünyaya ve dolayısıyla tüm etnisitelere kendi hayat tarzını veya dünya görüşünü empoze eden ve bütün dünyayı “tek ve küçülen bir köy” olarak telaffuz eden tek kutupluluğun amacına varması halinde insanlığın bilinmeyen zamanlarından beri varolan ve önemli bir özelliğini oluşturan etnisitelerin ortadan kalması ihtimali ve bu yönde ivme kazanan dinamiklerdir. İkincisi ise yine aynı kitle iletişim araçlarından ve bilgiye erişim imkanları başta olmak üzere globalleşme konseptinden dolayı güç kaybeden “ulusal devlet” anlayışının bölgesel ve Avrupa örneğinde olduğu gibi kıtasal devletleşmelere yönelen anlayışların rahatça yeşermelerine ve yeniden olabildiğince kendilerini özgürce ifade etmelerine olanak verdiği etnisitelerin güç ve

kuvvet kazanarak paradoksal olarak “ulusal devletlerine” yönelmelerini sağlayan dinamiklerdir.

Görebildiğimiz kadarıyla, her iki yönde de ivme kazanan söz konusu merkezkaç kuvvetlerin yol açtığı dinamikler belki de çok derin bir temenni olması nedeniyle çok sık tekrarlandığı için gerçekleştiği vehmine kapıldığımız “kültürlerin diyalogu” sürecinin tam tersine kültürlerin bugüne kadar görülmemiş bir diyalogsuzluğu veya her kültürün sadece kendi mensuplarının sonsuza kadar dinlemek isteğiyle kendi kendine yönelttiği ve kendi dışındakini tamamen dışlamayı hedefleyen bir “kültürel monolog” sürecine dönüşme tehlikesi vardır. İşin veya gidişin daha da kötü yanı, böylesi bir ortamda elimizdeki yegane rasyonel araç ve gereci oluşturan sosyal ve beşeri bilimlerin pek çoğunun içine düştükleri paradigmasal açmazlardır.

Bir cümleyle ifade etmek gerekirse, başta dilbilimini olmak üzere, antropolojinin, tarihin hatta sosyolojinin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak evrim paradigmasıyla yola çıkarak yaptıkları tanım ve tasniflerle etnisiteler arasında bir diyalog sürecini dinamitleyen ve ortadan kaldıran pek çok kışkırtmanın bizzatıhi nedenini oluşturmalarına 19. ve 20. yüzyılların şahitliği ortadadır. Bu olaya bir de sosyal ve beşeri bilimlerin geçen yüzyılda “uzmanlaşma” veya “aşırı ihtisaslaşma” adına içine düştükleri ve inanılmaz boyutlara ulaşan “atomizasyon” boyutuyla da bakmak ve bütünü kucaklayan önermelerden gittikçe mahrumlaşan sözde tümenden gelimden kaynaklanan ve fonksiyonel anlamda tüme varımı olmayan örgüleniş sarmalı bizi ister istemez sosyal ve beşeri bilimleri sorgulayarak yeniden düşünmeye ve çok etnili bir dünyada kültürlerin diyalogu bağlamında halkbilimi’nin (folkloristics) yeri ve önemi üzerinde durmaya sevk ediyor.

Öncelikle, halkbiliminin ortaya çıkış sürecine ve oluştuğu felsefi zemine kısaca işaret ederek¹ konuyu ele almakla işe başlamak daha aydınlatıcı ve yararlı olacaktır. Richard Bauman’ın (1992) ifadesiyle, “Romantik milliyetçiliğin hizmetinde dil, edebiyat, kültür ve ideolojinin birarada düşünüşünün bir parçası olarak folklor kavramı 18. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmıştır. Alman filozofu Johann Gottfried von Herder’in (1744-1803) romantik *das Volk* kavramı ve halk geleneği bütün folklor şekillerinin ve her türlü kabullenişlerinin oluşmasının kaynağıdır. Herder için ortak bir dile sahip olmak bir topluluğun kendini diğerlerinden ayırarak bağımsız, kendine has ve sosyal bir kimlik olarak milletleşmeleri sürecinde son derece önemliydi ve dil, bir *Volk*, bir millet, oluşun iç yapısını yahut ruhunu ve karakterini sağlamaktaydı.² Dahası dil, bir milletin kendine has geleneklerinin kuşaklar arasında aktarılmasını temsil etmekteydi ve söz konusu temsil edilmede dil, Herder’in kültür olarak tanımladığı değerlerin oluşmasını ve gelişmesini sağlayan unsurlarıyla en önemli araçtı. Herder’in kültür olarak tanımladıkları ve gelenek en

¹ Halkbilimi çalışmaları tarihçilerinin ve bilim tarihçilerinin halkbilimsel düşünce tarihine çok yakın zamanlara kadar gereken önemi vermeyişlerini Linda Dégh’in “Diğer sosyal ve beşeri bilimlerden ne daha erken ne de daha geç gelişmemesine rağmen 20. Yüzyılda halkbilimciler nedense alanlarını” yeni veya genç bir disiplin” olarak nitelendirme kompleksine kapıldılar.” (1986: 78) şeklindeki veciz tespitine bağlamamak mümkün değildir.

² Halkbilimi çalışmaları tarihinde bu konuda yapılmış monografi örnekleri olarak bkz. (Herzfeld 1986; Öztürkmen 1998; Wilson 1976 ve 1980)

yüksek ve en doğru dışavurumlarını ve şekillenişlerini halk şiirinde, halk şarkılarında veya folklorda bulmaktaydı. Humanistik düşüncenin modern parçalanışında veya disiplinlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle birlikte eskinin bütüncül bakış açısı parçalandı.” Bu oluşum sonrası, folklor olgusuna ilgi duyan disiplinlerin herbirisi onu kendilerine en uygun düşen açıdan ele almakta ve değerlendirmektedirler. Biz de çalışmamız boyunca böyle bir değerlendirmeyi halkbilimi (folkloristics) doğrultusunda yapmaya çalışacağız.

Öncelikle, halkbiliminin de bağımsız bir bilim dalı olarak felsefeden ayrılaş sürecinin başlayışının temelini oluşturan ve aynı zamanda da bu süreci hızlandıran bir katalizör olarak “İlerleme” fikrinin, bir düşünce nesnesi yani kavramı olarak ortaya çıkışı ki³, Fransız Devrimi öncesi Aydınlanma çağının en tutkulu ve en güzel ürünlerinden birisidir ve ilerleme fikrinin tarihi, bir yandan çağdaş bilimin ve akılcılığın gelişmesiyle, diğer yandan sosyal politik özgürlükler için yapılan mücadelelere bağlı olarak geliştiği anlayışı yaygın olarak kabul görmektedir⁴. Bu bakış açısına göre bilim hiçbir duraksama geçirmeden üç yüz hatta dört yüz yıldır ilerlemektedir (Kuyaş 1982: 7) diye düşünülmektedir.

Öte yandan hiç şüphesiz olarak yüzyılımızın en büyük bilim tarihçisi ve bilim felsefecilerinden birisi olarak kabul edilen Thomas Kuhn’un “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” (The Structure of Scientific Revolutions) adlı çalışmasında (1970), yer alan düşüncesine göre, bilim tarihi, bilimsel girişimin kesintisiz bir birikim halinde değil, aksine, bilgiyi büyük kesintilere, hatta kopmalara uğratan “devrimci dönüşümlerle” geliştiğini ileri sürmektedir. Bu ifade de yer alan “devrim” sözcüğünün de gösterdiği gibi, bir biriyle çatışma yahut rekabet halindeki bir çok karşıt bilim görüşünden ya da okulundan, sonunda galip gelenlerin bugüne kadar getirdiği bir bilim söylemi (discourse) söz konusudur.

Bu durumda, akla şu soru gelmektedir: gerçeklik ile farklı ilişkiler kuran karşıt bilimsel kuramların mücadelesi sonunda bugüne varan bilimsel bilgi içeriği, olması gereken miydi, yoksa bir çok “mümkün dünya”dan sadece bir tekinin bilinmezlikten kurtarılarak yaratılıp, gerçekleştirilmesi mi? Eğer birincisiyse, bu defa da, doğal olarak “neye göre gereken sorusu” gündeme gelecektir. Burada işin içine teleoloji (amaçbilim veya erekbilim) girmektedir ve bu soruya değişik bakış açılarıyla bir çok (Kuyaş 1982: 8-9) farklı cevap verilebilirse de, burada bunlara girmek yerine “bilimsel doğru” ve “değer yargıları” konusundaki şu genel hükmü aktarmanın yeterli olduğunu düşünüyoruz. Bu genel hükme göre, “doğrular ve değer yargıları mutlak değildir, dönüştürülebilirler. Dün için doğru olan bugün için doğru olmayabilir, bugün için doğru bulduğumuz bir bilginin yarın yanlış olduğuna karar verebiliriz. İnsanlık için neyin doğru, neyin ilerleme olduğunu tayin eden yalnızca bir yöntem değil, içinde bilim yapılan dünyanın, toplumun ve tarihin koşullarıdır.” (Kuyaş 1982: 9). Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse, nasıl siyasal devrimlerde toplumlar farklı rejimler arasında bir seçme yapmak zorunda iseler, bilimsel devrimlerde de bilim toplulukları farklı bilimsel dünya görüşleri ve bilim yapma tarzları veya yöntemleri arasında bir seçim yapmak durumundadırlar.

³ Halkbiliminin (folkloristics) Avrupa düşünce tarihinde bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkış sürecine dair daha fazla bilgi için bkz. (Cocchiara 1981).

⁴ Batılı bilginin gelişim sürecinin eleştirisine dair bkz. (Tuna 2000).

Bu bağlamda, “bilimsel devrimleri” eski bir bilim yapma geleneğinin bir yenisiyle değiştirilmesi olarak tanımlayan Thomas Kuhn, var olan karşıt bilim görüşleri arasındaki seçimin büyük ölçüde sosyo-psikolojik bir süreç olduğu, bilginin temeldeki evrensel niteliğiyle doğrudan bir ilgisi bulunmadığı görüşündedir. Dolayısıyla, karşıt bilim görüşleri veya yöntemleri ortaya çıktığı anda, bilgi üretimi ve bilimsel ilerleme bir tür ‘güç’ mücadelesidir. Birbiriyle yarışan farklı bilimsel yaklaşımlara Thomas Kuhn ‘paradigma’⁵ adını vermiştir. Thomas Kuhn’un en büyük karşıtlarından birisi olan Louis Althusser de, N. Kuyaş’ın, R. Keat’tan (1975) aktardığına göre, “her bilimin tarihi kesintilidir ve bir bilimin temellerinin atılması, o bilimin “tarih-öncesi” durumundan, yani ideolojilerden arınarak yeni bir kuramsal sistemin oluşturulması için gerekli olan kavramlara ve sorunsal (problematique) alanına kavuşmasıyla mümkündür” (Kuyaş 1982: 16) diye düşünmektedir.

Bu “kesintiler” veya geçişi, Louis Althusser, epistemolojik kopma (rupture), Kuhn ise bilimsel/kavramsal devrim olarak nitelendirmektedir. Althusser’in “sorunsal” veya “problematik” kavramı Kuhn’un “paradigma” kavramına pek çok bakımdan benzerdir. Biz çalışmamız boyunca bu iki yakın kavramı da ifade edecek bir biçimde paradigmayı kullanmayı yeğleyeceğiz.

Bu bağlamda, daha geniş açık ve anlaşılabilir bir ifadeyle söyleyecek olursak, paradigma, “Gözlemlenmesi mümkün olan bir çok veriden bir diziyi belli kurallara göre ‘çağırma’ yani bir nevi rastlantıdan kurtarma ve gereğinde de aynı kurallara göre yeniden üretme”dir. Bu teknik düşünceyi Thomas Kuhn, biraz daha geniş tarzda kullanarak, belli bir bilimsel yaklaşımın doğayı sorgulamak ve doğada bir ilişkiler bütünü bulmak için kullandığı açık ya da örtülü bütün inançları, kuralları, değerleri ve kavramsal/deneysel araçları kapsayacak bir biçimde ele almış (Kuyaş 1982: 10) ve aynı bilimsel disiplin içinde farklı paradigmalarda bilim yapma uğraşısını şu şekilde açıklamıştır.

“Bilimsel devrimler çok sık meydana gelmediğine göre, normal zamanlarda yapılan ‘olağan’ bilim uğraşını ve araştırmalarını bu geniş anlamıyla paradigmalara yönlendirmektedir. Bilim yapan toplulukları ve değişik bilimsel uzmanlık alanlarını belirleyen bu tür paradigmalara olan bağlılıktır. Thomas Kuhn, bir paradigmaya kavuşan bilim dallarının biraz dogmatik bir yapıya sahip olduklarını, kendi bilim yapma yöntemleri ve kuramları dışında kalan bilgilere kapalı olduklarını ileri sürmektedir.”(Kuyaş 1982: 10).

Nitekim günümüzün önde gelen bilim felsefeci ve tarihçilerinden birisi olan Andrew Sayer’in de “Sosyal Bilimlerde Metod” (Method in Social Science) adlı çalışmasında (1992), bilim tasnifini temellendirdiği “açık” ve “kapalı sistemler” kavramsallaştırması büyük ölçüde Kuhn’un söz konusu tespitinden kaynaklanmış gibi gözükmektedir.

Bu bağlamda halkbilimine baktığımızda onun bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıktığından günümüze kadar geçen süreç içinde birden fazla paradigmaya sahip olduğunu görürüz. Bu da, Thomas Kuhn’un yukarıda işaret ettiği tek paradigmatı bilim dallarının biraz dogmatik bir yapıya sahip olmalarının ve yine bu

⁵ T. Kuhn “paradigma” (paradigm) terimini yapısalcı dilbiliminden ödünç almıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Kuyaş 1982).

tek paradigmatik bilim dallarının kendi bilim yapma yöntemleri ve kuramları dışında kalan bilgilere kapalı olmaları tespitinin, erken dönem hariç, halkbilimi için geçerli olmadığı gerçeğini ortaya çıkardığını disiplinimiz adına biraz da gururla söyleyebiliriz.

Daha önce de bir başka çalışmamızda (Çobanoğlu 1999) işaret ettiğimiz gibi, herhangi bir bilim dalı gibi halkbiliminin de ne olduğunu anlamak için halkbiliminde yapılan araştırmalarda yaygın bir kullanıma sahip olan kavram, model ve kavramsallaştırmaları incelemek gerekir. Model ve kavramsallaştırmalar sadece doğmuş olan soruları biçimlendirmezler bir yandan da dolaylı olarak da olsa sorulara verilecek cevapları da içerirler. Bu bağlamda, halkbiliminde iki yüzyıla yakın bir süredir devam eden ve Amerikalı halkbilim çalışmaları tarihçisi Barre Toelken tarafından, "Halkbilimi konusuna ilk defa eğilen birisinin ilk olarak dikkatini çekecek şeylerden birincisi, bu konuda yüzyıllardan beri devam ede gelmekte olan bilimsel tartışmalardır." (1979: 3) şeklinde ifade edilen kavramsallaştırma ve model tartışmalarının ne kadar çeşitli ve çok yönlü olduğu hususu, aynı zamanda halkbilimindeki birden fazla paradigmatlığın ve A. Sayer'in (1992) ifadesiyle "açık sistem" oluşun doğal bir sonucudur.

Aynı şekilde halkbilimi disiplinin bu özelliğinden kaynaklanan "biraz" da olsa "dogmatik" olmayış ve diğer bilim dallarının bilim yapma yöntemleri ve kuramlarına açık oluşun da nedeninin veya nedenlerinden en önemlisinin söz konusu tek paradigmatik olmayıştan, "açık sistem" oluştan kaynaklandığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Halkbilimin başka disiplinlerle kavram, kuram ve yöntem konularındaki disiplinler arası ilişki ve etkileşimlerinin tamamı bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bütün bu ilişki ve etkileşimler disiplinimizi yeterince kavramamış bazı mensuplarımızın bile zannettiği gibi gereksiz eklektik yapılanışlar değil bizatihi halkbiliminin bu son derece dinamik paradigmatik yapısından kaynaklanan, bilim felsefesi ve tarihi için yukarıda da işaret ettiğimiz gibi fevkalade önemli temel bir özelliktir.

Ancak, insanoğlu'nun soru sormasıyla başlayan genel anlamda bilimin, ve özellikle de, üzerinde yaşadığımız dünya ve evren üzerinde sorulan geçerli sorulara verilen güvenilir cevaplardan doğan ve halkbiliminin kesiştikleri kavşağı oluşturduğu sosyal ve beşeri bilimlerin ürettikleri bilginin, "bilimsel" olma ölçütlerinden birisi olarak kabul edilen "yanılsanabilirlik" ilkesi düşünüldüğünde ve "Bilimlerin gelişmesinde geçerli (yani cevaplandırılması mümkün) olan sorular az değiştiği halde, güvenilir (daha doğrusu olduğu sanılan) cevaplar sürekli olarak değişmektedir." (Güvenç 1984: 3) şeklindeki tespit göz önüne alındığında halkbiliminde yaşanan durumun ona özel olmadığı ve bir bilim dalı olarak son derece doğasına uygun bir süreci yaşadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda dikkati çekebilecek olan, "farklı bilişsel yapılar düşünceleri farklı sonuçlara götürüyorsa, pozitivist için nesnellik yok olmuş sayılır" saptamasının bilim tarihi ve bilim felsefesi açısından geçersizliğine işaret etmeliyiz. Bu bağlamda, Thomas Kuhn, farklı bilgi türlerinin eş değerde, aynı geçerliliğe sahip sonuçlar verebildiğini hem de, tarihsel örneklerle göstermiştir. "Çünkü düz bir çizgi halinde ilerlemenin, başka tür bilgi tarzlarını yok eden, bir kenara iten bir ilerleme olduğunu görmüştür. Tarih bu şekilde, batı rasyonel teknik düşüncesinin yendiği,

yok ettiği farklı biliş tarzlarıyla doludur. Bunun nedeni, bilgiden beklenen yararların, bilgiyi farklı amaçlarla kullanma eğilimlerinin çatışmasıyla meydana gelen uygarlık seçimleridir. Nasıl bir uygarlık diğerine egemen olmuşsa, bir bilim tarzı da diğerine baskın çıkmıştır. (Kuyuş 1982: 20). Halkbilimi de bu bağlamda ve bir anlamda batı rasyonel teknik düşüncesinin ortadan kaldırmağa yok etmeğe kıyamadığı farklı biliş ve yaşayış tarzlarının rasyonel bir biçimde tespitinden başka bir şey değildir denilebilir. Bu bir anlamda “gelenek” kavramının ve olgusunun “modernite” veya “ilerleme” karşısında işlevselliğini ve sosyo-kültürel temellenmelerin temelinin oluşturulmasını vurgulamayla da eşanlamlıdır.

Bu süreci biraz daha açarak ve R. Bauman’ın (1992) ifadesiyle belirleyecek olursak; “halkbilimciler geleneği veya gelenekselliği folklorun en temel vasfı olarak kabullenmeyi büyük özenle tebarüz ettirdiler. Halkbilimcilerin gelenekselliği değişik tavır alışlarla ve vurgulamalarla folklorun en temel ölçütü olarak tebarüz ettirileri, Max Weber’in klasikleşen anlayışıyla Protestan Reformu, Aydınlanma ve Endüstriyel Kapitalizm gibi modern ideolojilerin neticesi olarak ortaya çıkan ferdiyetçilik, yenilikçilik, ilericilik gibi yükselen temel değerlerine verilen bir cevaptı. Gittikçe derinleşen ve belirginleşip biliş düzeyine çıkan modernleşmeye dönüşümün ki bu süreç geleneksel otoritenin veya gelenekselliğin egemen olduğu ve onun uygulamaya yönelik şekillerinin sosyal organizasyonu sağladığı kısımla modernleşme neticesi ortaya çıkan arasındaki karşıtlık, modern olanların karşısında yer alan veya geleneksel olarak devam edenler anlamında folklorun keşfedilişinin de nedenidir. 19. yüzyılda folklorun ilginin filizlenişi, devrin köktenci değişikliklerin tamamını temsil eder olarak zuhur eden ve çağa damgasını vuran yeniliksellik (modernity) veya modernleşmecilik olarak bilinen entellektüel gayretin ürünüydü. Folklorun olan ilginin söz konusu entellektüel gayretin bir kısmı olarak ortaya çıkışının devam eden mirası ve kötü hatırası hâlâ folklorun popüler fakat insanlığın sosyal gelişmesi sürecinde bilimsel akılcılıkla ulaşılan modern uygarlık öncesinden kalma anakronik ahmaklıklar (folly), hurafeler (superstition), yalanlar (falsehood) olarak takdim edilişi gibi çarpıtılmış folklor kabullerinde devam etmektedir.

Öte yandan aynı entellektüel akımın yukarıdaki anlayışın tam tersi olarak folklorun renkli, cazip, duygusal, tabii ve otantik olarak vasıflandırılarak görüldüğü ikinci bir folklor imajı daha vardır. Belki bu ikinci folklor telâkkisi birincinin akılcı olarak adlandırılışının karşıtlığından hareketle romantik olarak adlandırılabilir. Biraz da Herder’in mirası olarak bu romantik folklor telâkkisi Aydınlanmanın soğuk akılcılığın karşı oluşturan reaksiyondan kaynaklanıyordu ve folklorun otantik bir milli kültürün temellerini oluşturduğu yerine bir milletin tarihi ve ruhsal parçalanamaz bütünlüğünün gerçeği olduğu olarak üsteleniyordu. Bu bakış açısı romantik milliyetçiliğin folkloru, kültürel köklerin nostaljik tahmini, halk sanatı, el sanatları, ve müziğin yeniden canlandırılması, "folklorico" olgusuyla halkhayatı muhafaza programları, ve benzeri tavır alışlarla kutsayışının kaynağını oluşturur. Bununla beraber gerek realist ve gerekse romantik bakış açılarının her ikisi de folkloru modernliğin veya modern zamanların batıp kaybolmakta olan yüzü veya yanı olarak kabul ettiler ve bu karşı konulamaz sosyo-kültürel değişimin farkına

varış, bizim halk geleneklerine olan ilgimizin harekete geçirici kaynağıdır.”(Bauman 1992: 34).

Bu bağlamda daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bütün sosyal ve beşeri bilimlerin yanısıra halkbiliminin kabulleri de "kültür" tanımıyla yakinen ilgilidir. Halkbiliminin bağımsız bir bilim dalı olarak akademiya da yer aldığı 19. yüzyılda kültür mükemmelleşmek, insanlığın, toplumun kendisini geliştirip mükemmelleştirmesi olarak tanımlanıyordu. (Arnold 1988). Bu insanlığın topyekün gelişmesi tanımına uygun olarak kültür, bilginin bilinçli olarak öğrenilip beynin ve ruhun terbiye edilmesi sürecidir. (Schoemaker 1990: 1). Bir başka ifade ile söyleyecek olursak kültürden anlaşılan daha çok yazılı ve kısmen de sözlü kültür ortamı teknolojisi içinde gerçekleşen öğrenme eyleminin neticesi beynin içinde yer alanlardı. Buna göre, kültür denilince edep, muâşeret, çok okumuşluk, üst tabaka yaşantısı, modayı takip etme, yüceltilmiş hisler ve ince bir sanat zevki gibi somut ve ölçülebilir nesnel desteklerden mahrum anlamlar kastedilmekteydi.

Oysa, 19. yüzyılın sonlarına doğru Edward B. Tylor'la (1958) başlayarak bu anlayış bir toplumun bütün hayat tarzı ve üyelerince öğrenilen unsurların tamamı olarak değişmeğe başlar. Artık kültür insanın öğrenerek beyninin içine yerleştirdiklerinin ötesinde dışımızda yapıp ettiğimiz her şeyi karşılayacak biçimde kullanılmaktadır. Günümüzde sosyal bilimlerde kültür denilince bir toplumun her türlü kendini ifade edişlerinin tamamı veya toplam hayat tarzı anlaşılmalıdır. Bu ifade edişler, davranışlardan, alışkanlıklara, törelerden gelenek ve göreneklere, korkulara kadar pek çok değişik şekillere sahip olabilir. Aynı şekilde sanat, müzik, mimari, düşünce, edebiyat gibi şuurlu inşa yolları da kültür içinde yer alır. (Shoemaker 1990: 1). Bir başka ifadeyle kültür insanların biyolojik kalıtımlarının ötesindeki ihtiyaçlar, doyumlar ve doyumsuzlukların şekillendirdiği ve insanların öğrenme yoluyla kazandığı, edindiği, inşa ettiği maddi ve manevi birikimi, değerleri, yönelimleri, duygu ve düşünce dünyaları, sosyal davranışları, teknolojileri ve sanatlarının tamamını ifade eden ve doğaya (nature) eklenmiş yaratmalar, donatmalar bütünüdür.

Halkbilimi, hem bir beşeri bilim ve hem de bir sosyal bilimdir. Dahası, Simon Bronner'in "Folklorun çeşitli özellikleri ve bunlardan hareketle yapılmış tanımları içinde birinin de "öğrenilmiş, sembolik davranışlar" olması nedeniyle, "davranış bilimlerinin temel prensibi" olan "insan düşüncesi ve davranışları" bakımından çalışılmasına yönelik kuramsal açımları (1984b: 251) düşünüldüğünde,⁶ halkbilimi, aynı zaman da bir "davranış" bilimidir.

Halkbiliminin bu çok yönlülüğü, onun üzerinde çalıştığı malzeme ve çalışma yöntemlerinden kaynaklanan özelliğidir. Akademiya- da, bu özelliğe sahip başka bir disiplinin olmaması halkbiliminin bu özelliğini feda etmesini gerektirmez. Tam tersine halkbilimi bu özelliğini koruyup geliştirerek bir cephesiyle sosyal ve beşeri bilimler arasında ve bir diğer cephesiyle de akademinin duvarlarıyla, geniş halk yığınları arasındaki köprü olma işlevini daha da geliştirip kurumsallaştırarak sürdürmek zorundadır.

⁶ Halkbilimin bu özelliğiyle ilgili tartışmaların kaynakçası için bkz. (Bronner 1984: 251-255).

Sosyal ve beşeri bilimlerin ortaya çıkışlarındaki rastlantısal kazalar ve ele aldıkları sosyo-kültürel olguların örtüşmesi veya tasnif amacına yönelik ayırımların sınırlı gerçeklikleri yansıtmasından kaynaklanan eksiklikler gibi nedenlerle tamamının arasında birebir veya kümeleşme bazında mevcut alan, yöntem sorunları vardır. Yoğun çatışmalarla geçen yaklaşık iki yüzyıllık bir sürecin sonunda disiplinler arası çatışmalar günümüzde yerini disiplinler arası çalışmalara bırakmıştır.

Bu bağlamda halkbilimci, amatör iştiyaklarla malzeme derleyen basit bir derlemeci ve onların koleksiyoncusu olmanın ötesinde kültür teorisi ve kültürel süreçlerle yakından ilgilenen kültürlenme, kültürleşme ve kültür değişmesi olaylarını nesnel (objektif) bir gözle değerlendiren ve bu amaçla Edebiyat, Tarih, Antropoloji, Sosyoloji, Psikoloji, Felsefe, Etnoloji, Coğrafya, Etnografya, Arkeoloji, Hukuk, İlahiyat, Mimarlık, Sanat Tarihi, Sahne ve Gösteri Sanatları, El Sanatları, Giyim Tasarımı ve Kreasyon, İç Mimari, Şehircilik Çalışmaları, Gıda Mühendisliği, Endüstri Mühendisliği, Ziraat Mühendisliği, Veterinerlik, Eczacılık, Sinema Çalışmaları, Kadın Çalışmaları, Kütüphanecilik Bilimleri, Dilbilimi, Göstergebilim, İletişim Bilimleri, gibi bazıları için en azından bir kollarıyla, diğerleri için tamamen kültürlerdeki bilgi, bilişim, bildirişim kısaca iletişim olaylarını inceleyen, çok çeşitli bilim ve araştırma sahalarından yararlanan ve çalışmalarıyla kendi sahasının yanı sıra bu komşu, yan ve alt bilim dallarına da katkı yapabilen kişidir.

Günümüzde aldığı bu son şekliyle halkbilimi, kültürel muhteva, kültürün yapısı bağlamında insan ve insan davranışları konularının tahlilinde başvurulacak en önemli bir sosyal bilim hüviyetindedir.⁷ Bu hüviyetiyle halkbilimi sosyal ve beşeri bilimlerin öğretilerinin, alanlarının ve yöntemlerinin bazen birleşip örtüştüğü çoğunlukla da kesiştiği bir kavşak konumundadır. Bu bağlamda, Halkbilimi, bir topluluğun geleneksel ve anonim dünya görüşünü ve bunun dışı vurumları olarak kabul edilen, söze, harekete ve nesneye dayalı olarak ifade edilen her türlü anlamlı formu ve bunların oluşumları, geliştirilip ve pekiştirilmelerine yönelik iletişim olaylarının içinde konu edildiği bir bilim alanıdır.

Halkbilimci, mensup olduğu disiplinin prensiplerine göre, bu anlamlı dışavurum formlarını derler, kayıtlara geçirir, tür, tip ve motif esasına dayalı olarak tasnif eder ve bu şekilde sınıflandırılmış malzemeyi kültüre özel olarak kendi içinde veya kültürler arası denklik ve koşutluklar kurma esasına göre geliştirilmiş modeller doğrultusunda karşılaştırır ve muhtelif kuramsal bakış açılarına göre yorumlayarak tahlil edip bir senteze ulaşır. Bu halkbiliminin bütün entellektüel profesyonel meslek sistemleri gibi sahip olduğu birinci branşı yani "saf ve teorik" bilgi üretimidir.⁸

Halkbiliminin ikinci branşı ise, halkbilimi çalışmalarında ortaya çıkan kuramsal kavramların, geliştirilen araştırma yöntem ve teknikleri ile elde edilen bilgilerin karşılaşılan sosyal, ekonomik ve teknolojik problemlerin çözülmesine

⁷ Sosyal ve beşeri bilimlerdeki yeniden yapılanış ve yorumlayış tecrübelerine dair daha fazla bilgi için bkz. (Brodbeck 1968; Geertz 1973; Dow 1986)

⁸ Profesyonel meslek sistemleri olarak akademik yapılanışlara dair daha fazla bilgi için bkz. (Parsons 1968; Larson 1977).

yönelik olarak “toplum” veya “kültür mühendisliği” alanlarında kullanılması demek olan “Uygulamalı Halkbilimi” (applied folklore) çalışmalarıdır. (Çobanoğlu 1999: 1-5).

Bütün buraya kadar söylediklerimizden ve bir anlamda, halkbiliminin bilim tarihi ve felsefesi içindeki yerini hatta önemini ve yüzeysel bir tanımlayışla mahiyetini belirlemeye yönelik bu genel girişten sonra halkbilimi çalışmaları tarihinde yer alan paradigmalara ve onlara dayalı olarak kültürler arasında diyalogu gerçekleştirmeyi sağlayabilecek olan yöntem meselelerine yönelebiliriz. Ancak, yukarıda bilim tarihindeki ortaya çıkışına işaret ettiğimiz ve günümüzde sosyal ve beşeri bilimlerde yaygın olarak “Belirli bir bilim adamları topluluğunun paylaştığı ortak değerler, inançlar ve anlayışların oluşturduğu düzlem” ve “Bilgi üretimini mümkün kılan kavramsal şema.” veya “Varoluşla ilgili temel bilgi ve inançların, insan evren ve toplum tasavvurunu mümkün kılan bilişsel çerçeve ve meşru bilme biçimleriyle ilgili örtük varsayımların, belirli tarihsel ve toplumsal pratikle desteklenmiş insani etkinliklerin anlam, amaç ve değerine ilişkin sorgulanamaz önkabullerin kendine özgü bir iç mantıkla oluşturdukları uyumlu bütünlük.” şeklinde tanımlanan ve kabul gören “paradigma kavramından hareketle halkbilimsel düşünce tarihini ele aldığımızda, ulusal folklor kuramları bir yana genel halkbilimi içinde dahi pek çok kuram ve bunların kaynaklandığı paradigma vardır.

Halkbilimi çalışmalarında yer alan, söz konusu kuram ve paradigmaları örneklemek gerekirse, “Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemlerine Giriş” adlı çalışmamızda (Çobanoğlu 1999) yer verdiğimiz; “Mitolojik Teori”, “Mitlerin Meteorolojik Gelişimi Teorisi” “Güneş Mitleri Teorisi”, “Masalların Göçü ve Kültürel Ödünçleme Teorisi”, “Tek Merkezli Yaratma Kuramı”, “Çok Merkezli yaratma Kuramı”, “Tarihi-Coğrafi Fin Okulu”, “Epik Kanunlar Teorisi”, “Masalların Tip Katalogu”, “Halk Edebiyatının Motif İndeksi”, “Tarihi Yeniden Kurma Kuramı”, “Evrimsel Halkbilimi Teorisi”, “Psikoanalitik Halkbilimi Kuramları”, “Mit-Ritüelist Halkbilimi Kuramı”, “Tarihi-Kültürel Halkbilimi Okulu”, “Biyolojik Halkbilimi Kuramı”, “Seçkin Kültürün Dibe Batması Kuramı”, “İdeolojik Halkbilimi Kuramları”, “Kültürlerarası Çaprazlama Yöntemi”, “Yığın Kültürü Kuramı”, “Yapısal Halkbilimi Kuramları”, “Kahramanın Biyografisinin Yapısal Çözümleme Modelleri” olarak “J. G. von Hahn’ın Aryan Kahramanı Biyografik Modeli”, “Otto Rank’ın Kahraman Kalıbı”, “Lord Raglan’ın Geleneksel Kahraman Kalıbı”, “Eric Hobsbawm’ın Sosyal Haydut veya Halk Kahramanı Kalıbı”, “Vladimir Propp’un Yapısal Anlatı Çözümleme Yöntemi”, “Claude Lévi-Strauss’un Yapısal Çözümleme Yöntemi”, “İşlevsel Halkbilimi Kuramı”, “Sözlü Kompozisyon Teorisi” ve “Performans Teori” gibi 30 civarında kuramsal çerçeve ve bunlara dayalı araştırma modelleri mevcuttur.

Dahası, paradigma denebilecek kadar kapsamlı ve bağlayıcı ilkelerin henüz gelişmemiş olduğu ve Thomas Kuhn’un “paradigma-öncesi” öncesi olarak adlandırdığı “devirlerde bir çok bilim dalında doğadan olgu toplamanın rast gele yapılan bir faaliyet olduğu, olgular arasında kuramsal ilişkiler kurma konusunda her kafadan bir ses çıktığı görülmektedir” dediği devir ve dönemler halkbilimi çalışmaları tarihi için de geçerlidir ve yaygın olarak “antiquaryen” (eski ve sözlü halk atıkları koleksiyonculuğu) dönem olarak adlandırdığımız bu devirden

tamamen sarfinazar etmemize ve Kuhn'un "tek bir paradigmanın sağladığı yasalar, ampirik genellemeler, deneysel araçlar ve bir ölçüde metafizik inançlar çevresinde birleşen bilim adamlarının olguları daha amaçlı tarzda toplayabildiği, görüşlerinin bir anlamda kısıtlandığı fakat tek bir alandaki bilgilerinin derinleştiği"nin (Kuyaş 1982: 16) görüldüğü halkbilimi çalışmaları dönemimde bile yukarıda ifade ettiğimiz gibi 30 civarında muhtelif sayılarda halkbilimci "bilim adamları topluluğunun paylaştığı ortak değerler, inançlar ve anlayışların oluşturduğu düzlem" veya "bilgi üretimini mümkün kılan kavramsal şema" yani paradigmayla karşı karşıyayız. Esasen, eksik bile olduğunu rahatlıkla ifade edebileceğimiz bu halkbilimsel araştırma model ve kuramsal çerçevelerinin dayandıkları paradigmaları tek tek ele alıp burada incelememizin imkanı yoktur.

Ancak bunları söz konusu çalışmamızda da yaptığımız gibi iki temel veya üst belirleyici yahut ana paradigma etrafında gruplandırarak ele almak ve böylece ikisini mukayese ederek eski ve yeni halkbilimi araştırma yöntemlerinin hiç olmazsa genel veya temel özellikleri ortaya konulabilir. Buna göre birinci grup araştırma yöntemleri ve kuramlarının yer aldığı temel paradigma "Metin Merkezli" (text oriented), ikinci grup araştırma yöntemleri ve kuramların yer aldığı temel paradigma ise "Bağlam" veya "İcra Merkezli" (context oriented) olarak adlandırılmaktadır.

Böyle bir ayırma giderek birçoğu birbirinden bağımsız olarak gelişmiş halkbilimsel paradigmlar manzumesini ikili bir yapıya indirgeyerek ele almayı yadırgayanlar için hemen söyleyelim iki neden vardır. Bunların yukarıda işaret ettiğimiz birincisi, zaman ve yer bakımından mümkün olmayıştan kaynaklanan işevuruk veya pratik nedendir. İkincisiyse, Thomas Kuhn'un işaret ettiği anlamda halkbilimi çalışmalarında büyük bir bilimsel devrime; kuru metin tahlilinden onu içinde icra edildiği şartlar bütünü anlamında bağlama ve icrasına bağlayarak bütüncül bir biçimde ele alış gerektiren teorik kopma veya yeni paradigmatik yapılanıştır.

Bilindiği gibi halkbilimi çalışmalarında, birisi Klasik Edebiyat Araştırmalarından diğeriye Dilbilimi ve Kültür Antropolojisinden kaynaklanmakla birlikte asıl tesirlerini halkbilimindeki eski veya "metin merkezli" paradigmaya karşı gösteren "Sözlü Kompozisyon Teorisi" ve "İşlevselcilik Kuramı"nın açtığı çığır, 1960'lardan sonra ortaya çıkan Performans Teori son derece hızlı bir biçimde bilimsel bir devrime dönüştürmüş ve günümüz halkbilimi çalışmalarına "bağlam" veya "icra" merkezli paradigmayı egemen kılmıştır. Dolayısıyla çalışmamız boyunca "bağlam merkezli paradigma" ifadesiyle teorik öncül çalışmalardan sarfinazar ederek esas olarak bu üç kuramsal çerçeveyi kapsayan bir şemsiye terim hüviyetiyle kullanacağız. Bunlar dışında kalanları da "metin merkezli paradigma" ifadesiyle nitelendireceğiz. Bu ele alışımızın bilim felsefesi ve tarihindeki dayanağı, "her kavramsal ve bilimsel devrimde bakış açısı ve yöntemler değiştiği gibi, görülen dış dünya da bir ölçüde farklılaşmakta, farklı yorumlanmaktadır. İlerleme boyutu, tek olan bilginin özünde değil, farklı bilgiler arasında yapılan seçimin niteliğindedir." (Kuyaş 1982: 11) şeklindedir.

Ancak bu ayırım veya tavır alış bizi bir paradigmatik fanatizme sürüklememelidir. Büyük Fransız düşünürü Raymond Aron'un "Bilim adamının" veya daha doğru bir ifadeyle insanının "davranışı, amaçla ilgili akılcı bir davranıştır.

Bilim adamı evrensel açıdan geçerli olacak gerçek önerilere, nedensellik ilişkilerine ya da anlaşılır yorumlamaya ulaşmaya çalışır.” (Aron 1989: 348) şeklindeki saptaması ve “bilimin görevi, düşünce ile gerçeklik arasında bir uyum yahut özdeşlik sağlamak değil, gerçeklikten sağlanabilen sistematik deneyimleri tutarlı bir yapı içinde birbirine bağlamak ve bu yapının doğruluğunu giderek arttırmaktır.” (Kuyuş 1982: 12) şeklindeki çıkarsama, halkbilimcileri yeni paradigmanın militanı olma tavrında düşmekten alıkoyucu olmalıdır diye düşünüyorum.

Nitekim bu konuda ve eski halkbilimi paradigmalarının da bilinmesinin gerekliliği konusunda bilim felsefesi ve tarihinin “İnsanın bir yenilik ya da buluş yapabilmesi için, karşı çıkacak kadar iyi bildiği bir geleneğe sahip olması lazımdır. İster sanatta olsun, ister bilimde, yenilik boşlukta yaratılamaz, eski geleneklere karşı çıkılarak yapılır.” (Kuyuş 1982: 15) şeklindeki yaklaşımı yol gösterici niteliktedir. Biraz da bu nedenle ve söz konusu değişimi daha iyi vurgulayabilmek için halkbilimindeki “metin” ve “bağlam” merkezli paradigmanın veya eski ve yeni halkbilimi araştırma yöntemlerinin maddeler halinde sıraylayıp karşılaştırmamız yararlı olacaktır.

I. Metin Merkezli Halkbilimi Paradigmasına göre halkbilimi araştırmalarının temel özellikleri:

1.) *Halk tanımı:* Okuma yazma bilmeyen, kırsal kesimde ve büyük ölçüde tarım toplumu hayatı yaşayan ve toplumsal tabakalaşmada alt belki de en alt sıralarda yer alan insanlar topluluğu şeklindedir. Bu anlayışa göre halk bağımlı olarak tanımlandığı özelliklerini yitirecek ve buna dayalı bir çalışma da ortadan kalkacaktır.

2.) *Malzeme olarak folklor tanımı:* Malzeme olarak folklor bitmiş tamamlanmış bir ürün (product) olarak düşünülmekte buna göre de folklor derlenmekte ve toplanmakta olan bir şey şeklinde düşünülmektedir. Örneğin nerde ve nasıl olursa olsun bir masalın metninin anlatırılıp kaydedilmiş olması, malzeme olarak metnin toplanması yani derlenmesi anlamında temel yeterlilik ölçütü şeklinde düşünülmüş gibidir.

3.) *Geçmişe dönük eski ve geleneksel kültürel unsurlara yönelik olma:* İlk iki kabulden hareketle ele alınıp çalışılan malzeme veya folklor unsurları neredeyse daimi olarak geleneksel veya geçmişten aktarılacak gelenler veya eski unsurlar olmak gibi bir yaklaşım içinde değerlendirilmişlerdir. Bu aynı zamanda metin merkezli kuramların neredeyse tamamının artsüremli olmalarının veya bu tür malzemeye yönelmelerinin de bir başka nedenini oluşturmuştur.

4.) *Araştırmaya esas teşkil eden metindir (text):* Halkbilimi unsurlarını bitmiş tamamlanmış bir ürün olarak ele alan yaklaşımların sözlü kültür ortamında yaratılan yaşayan ve teatral bir biçimde icra edilen unsurların sözel kısımlarını edebi bir metin haline dönüştürerek çalışmak araştırmaların esasını teşkil etmiştir. Bu sözlü kültür ortamında canlı yaşayan değişen gelişen dönüşen ve ölen yani ortadan kalkan bir özelliğe sahip olan folklorun sadece sözel kısmının yazma teknolojisiyle yazılı kültür ortamı nesnesi haline getirilmek suretiyle dondurulup öldürülerek çalışılmasından başka bir şey değildir.

5.) *Tür tasnifi donmuş veya statik bir yapısal özellik gösterir belirleyicidir:* Metin merkezli halkbilimi paradigması doğrultusunda yapılan çalışmalarda katı ve donmuş bir tür anlayışı kabullenilmiş ve ileri sürülen ölçütlere uymayan nerdeyse her metin “dejenere” veya “bozulmuş” kabul edilerek tasnif ve tahlil dışı bırakılmıştır. Eğer sözkonusu “bozulmuş” veya “dejenere” olmuş metin, eskilik veya başka bir nedenle vaz geçilemeyecek değerde bulunmuşsa sözlü kültür ürünleri için kabul edilemeyecek bir uygulama olan “metin tamiri” veya “metni yeniden kurma” gibi edebiyat biliminin yöntemlerine başvurulmuştur.

6.) *Folklor mahsülleri veya olayları halksızlaştırılmıştır:* Bağlamından koparılmış metin halkbilimi çalışmasının esasını teşkil edince doğal olarak onları yaratan ve icra eden halk ile herhangi bir ilişkisi ikinci veya daha da geri planda düşünülmüş ve böylece “toplanmış ürün”ler üretici ve tüketicilerinden yani halktan izole edilerek çalışılmıştır. Bu yönüyle de söz konusu malzeme veya materyalin sahipleri için ne anlama geldiği ve ne iş yahut işlev gördüğü dikkati nazara alınmamıştır.

7.) *Metnin analizinde tema, uslu, still, yapı, motif, epizot ve yapı temel araştırma birimleridir:* Metin merkezli paradigmalar doğrultusunda yapılan tahlil çalışmalarında ağırlıklı olarak kullanılan araştırma birimleri tematik analiz ve yine bununla yakinen ilgili olan uslu, still, motif ve epizottur. Yapısalcılığın yaygınlaşmasıyla birlikte bunlara kahramanın biyografisi, masalın değişmez yapısı ve mitlerin derin yapısında ifade edilenleri ortaya koymaya yönelik yapı unsurları eklenmiştir.

II. Bağlam” veya “İcra Merkezli Halkbilimi Paradigmasına göre halkbilimi araştırmalarının temel özellikleri:

1.) *Halk tanımı:* Halk tanımı aralarında en az bir müşterek faktör bulunan ve teorik olarak ez az iki kişiden oluşan insan grubuna dönüşmüştür. Bununla birlikte aile biriminden daha küçük sayıda insanın paylaştığı bir grup halkbilimi araştırmalarının konusu olmuş değildir. Bir başka ifadeyle en az iki kişi ibaresi teorik bir soyutlamanın ötesinde anlam kazanmış değildir. Ancak halkın bu şekilde tanımlanması halkbilimcileri köy veya kırsal kesimle çalışma yapar durumdan kurtarmış ve bir toplumun bütün üyelerini okuma yazma bilsin bilmesin her türlü sosyo-kültürel ve ekonomik insan topluluğunu çalışır hale getirmiştir. Buna göre hepimiz veya herkes halkın bir parçasıdır⁹.

2.) *Malzeme olarak folklor tanımı:* Bağlam merkezli halkbilimi paradigması folkloru bitmiş tamamlanmış bir ürün değil, anlatan ve dinleyen arasında geleneksel anlatı yoluyla kurulan sanatsal (artistic) bir iletişim biçimin içinde gerçekleştirildiği yaratıcı bir süreç (process) olarak kabul etmektedir. İletişime bağlı bir süreç olarak

⁹ Bauman’ın (1992) tespitiyle “ilk olarak onsekizinci yüzyıl sonlarında Almanya’da sosyal teori ile tanıştırılan halk terimi, Wilhelm Wundt (1832-1920), William Graham Summer (1840-1910), Ferdinand Tönnies (1855-1936), Emile Durkheim (1855-1917) ve diğerlerinin çalışmalarıyla muhteşem bir evrim geçiren ondokuzuncu yüzyıl sosyolojisinin tipik geleneğinin temel kavramlarından birisi haline gelmiş” olan bu kavrama dair halkbilimsel düşünce geleneğindeki tartışmaların mahiyeti konusunda daha fazla bilgi için bkz. (Dundes 1977; Bronner 1986; Zumwalt 1988).

folklor aynı zamanda sosyal bir sınırlamaya, ismiyle söylemek gerekirse, küçük gruba sahiptir. Bu durum folklorun özel bir bağlamıdır. Bir grup “birbirleriyle çok sık olarak bir zaman dilimi içinde iletişim kuran ve her kişinin diğer her bir kişiyle başkaları yoluyla ikincil elden değil doğrudan doğruya yüz yüze iletişim kurmasına yetecek kadar az sayıdaki kişilerin toplamıdır. Bir grup; bir aile, bir sokak çetesi bir oda dolusu fabrika işçisi, bir köy, bir kabile hatta topyekün bir millet olabilir. Bunlar farklı düzenlerde ve kalitelerde sosyal üniteler, aynı zamanda onların hepsi büyük veya küçük ölçüde bir grup karakterine ait özellikler sergilerler. Dan Ben Amos’un ifadesiyle, “Folkloru tanımlamak için olguları var oldukları şekilde incelemek gereklidir. Kendi kültürel bağlamında folklor bir şeylerin toplanıp derlenmesi değil, bir süreç kelimenin tam anlamıyla iletişimsel bir süreçtir.” (Ben-Amos 1971). Böylece, Dan Ben-Amos tarafından, folklorun kendi kültürel bağlamından hareketle bir şey, derlenip toplanacak bir nesne olmayıp “iletişimsel bir süreç” olduğu tespiti yapılmıştır ki bu o zamana kadar mevcut yapılarıların ötesinde bir yaklaşımdır ve yeni paradigmanın birincil dereceden önemli ayırt edici ölçütlerinden birisidir. Buna ve daha önce verdiğimiz yeni halk tanımına dayalı olarak da folklorun tanımı, “folklor, küçük gruplarda artistik (sanatsal) iletişimidir.” şekline dönüşmüştür.

3.) *Sadece geçmişe dönük eski ve kültürel unsurlara yönelik değil yeni ve şimdiye ait kültürel unsurlara da yönelik olma:* Bağlam veya icra merkezli paradigmaya göre folklor üründen ziyade iletişimsel bir olay olarak tanımlanıp kabul edilince bu olayın gerçekleştiği yaratıcı sürecin bir sonucu olarak ortadan kalkan “urform” anlayışı veya varyant ve versiyon kavramı, beraberinde her icranın yeni bir yaratma olması kabulünü getirmiş dahası ele alınan halk kültürel unsurların sadece geçmişten gelenek yoluyla gelenlerle sınırlandırılmasını da ortadan kaldırarak yeni ortaya çıkan ve kalıplaşan insan davranış ve düşünceleriyle duygularının dışavurum formlarının halkbilimi çalışmalarının araştırma nesnesi olmasını sağlamıştır.

4.) *Araştırmaya esas teşkil eden teatral özelliklere sahip sözlü metnin icra edilişi ve icranın gerçekleştiği bağlamdır (context):* Halk tanımı ve buna dayalı yeni folklor tanımı beraberinde folklorun içinde canlı bir gösterimin icrasının gerçekleştiği sosyo-kültürel ve fiziki şartlar bütünü olarak tanımlanabilecek olan bağlam’ın (context) yani metinle birlikte varolanların veya metnin içinde birlikte var olduklarının da anlam, işlev ve yapı bakımından önemini ortaya çıkarmış ve bunların da halkbilimi çalışmalarında en az metin kadar hatta bazen daha fazla bir öneme sahip olmaları nedeniyle alan araştırması ve değerlendirme çalışması bakımlarından halkbilimsel araştırmanın olmazsa olmazı durumuna dönüşmesi gerçekleşmiştir. Bağlam merkezli halkbilimi paradigmasına göre alana çıkıp diyalim ki, “Kastamonu Manilerinin” metinlerinin derlenip yayınlanması hiçbir anlam ifade etmez. ama bir atasözünün dahi farklı sosyo-kültürel bağlamlarda kullanılırken yüklendiği toplumsal veya sosyal semantik anlam ve işlevler son derece önemlidir. Hiç şüphesiz bu durum her türlü folklor olayı veya ürünü için geçerlidir.

5.) *Tür tasnifi esnek veya dinamik bir yapısal özellik gösterir tek başına belirleyici değildir:* Bağlam merkezli halkbilimi paradigması doğrultusunda yapılan çalışmalarda türler arasındaki etkileşimleri, geçişleri ve dönüşümleri icra edildikleri bağlama bağlı olarak tespit edebilmek mümkün olmuştur. Tür tespitlerinde metnin (text) yanısıra, içi bütünlüğünde tonlama, durma vb. diğer metnin iç yapısını ele

veren veya ortaya koyan sözeldokusal (texture) ve bağlamsal (context) ölçütler de kabul edilmiştir¹⁰.

6.) *Folklor mahsülleri veya olayları halkla birlikte ele alınmaktadır:* Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ortaya çıkan yeni halk ve folklor tanımı ile bunlara dayalı olarak ortaya konulan bağlam ve icra kavramlarının halkbilimsel çalışma bakımından önemi folklor olay veya ürünlerinin içinde yer aldıkları veya ait oldukları insan topluluğu içinde yaşayan anlamlı ve işlevsel yapılar vahut dışı vurum formları olarak onları yaratan yaşatan ve kullanan insanlardan ayrı olarak düşünülemez ve çalışılmaz anlayışı ortaya çıkmıştır.

7.) *Metnin analizi yerine metnin içinde teatral bir biçimde icra olduğu folklor olayının analizi esastır; analizde tema, uslu, still, yapı, motif ve epizot gibi doğrudan metne yönelik ölçütlerin yanısıra sözeldoku (texture) yapı, işlev, yorumcul çerçeve, bağlam (context) veya icraya (performance) yönelik ölçütlerde temel araştırma birimlerinden bazılarıdır:* Günümüzde yaygın olarak kullanılan bağlam veya icra merkezli halkbilimi paradigması doğrultusunda yeni araştırma problemleri ve bunların çözümüne yönelik yeni araştırma ve değerlendirme ye yönelik model geliştirme çalışmaları son derece hızlı bir biçimde devam etmektedir. Bu hiç şüphesiz bilimin doğası gereği her ileri sürülenin kabul edildiği anlamına gelmemekle birlikte bugün için geçerliliği yaygın olarak kabul edilmiş olan bir ikisini burada kısaca özetlemek yararlı olacaktır diye düşünüyorum.

Yeni halkbilimi anlayışı veya Performans Teori'ye kadar yaygın halkbilimi anlayışı olan ve folkloru bir "şey" bir nesne, bir unsur, tamamlanmış bir ürün olarak düşünüp folklor unsuru veya şeyi üzerine çalışmak, Performans Teoriyle birlikte, folkloru bir olay olarak canlı bir icra veya yapılan ve gerçekleşen bir süreç olarak düşünen ve ele alan yeni bir yaklaşıma dönüşmüştür. Bu anlayış içinde sözlü anlatım bir sosyal olaydır ve teatral anlamda bir icra veya performans olan bu sosyal olay, üç temel unsurdan, anlatan, dinleyen ve anlatılan geleneksel anlatıdan oluşmaktadır. Günümüzde halkbilimciler, sözlü halkbilimi unsurlarını anlatılan geleneksel anlatı etrafında onu anlatan ve dinleyen tarafların oluşturduğu bir sosyal olay, bir gösterim bir başka ifadeyle icra olarak ele almaktadırlar. Bir başka ifadeyle bir folklor olayının icrası söz konusu üç unsurdan oluşmaktadır.

Sonuç olarak, halkbiliminin hümanistik düşüncenin parçalanışıyla başlayan sosyal ve beşeri bilimlerin felsefeden ayrılarak bağımsız disiplinlere dönüşme sürecinin sonucu oluşan iki yüzyıllık geçmişinde diğer disiplinlerde görülemeyecek derece de bir paradigma bolluğuna ve "açık sistem" olmaktan kaynaklanan yorumlayış zenginliğine sahip olduğu görülmektedir. Yukarıda ele aldığımız, "halk", "tür" ve "metin", "bağlam" gibi ölçütler göz önüne alındığında yapılabilecek bir genellemeyle ikili bir yapıya indirgenebilecek olan bu paradigmatik yapının dahi birbiri yerine ikame etmeden ziyade yeni bir yorumlayış zemininden fazla bir anlam ifade etmediği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda halkbilimciler, ürettikleri halkbilimsel bilginin gerçekliğin veya dış dünyadaki olgu ve olayların sadece ve "muhtemel" bir vechesini yansıtılabirliği "mutlak" arayışlarına dönüştürmeden ve

¹⁰ Halkbilimsel düşünce tarihinde bu konuya dair tartışmalar için (Abrahams 1968; 1969; Bauman 1971; 1977; 1983; Ben-Amos 1976; Dundes 1964; Georges 1969; Toelken 1979) gibi çalışmalara bakılabilir.

pek çok diğer sosyal ve beşeri bilimin On dokuzuncu ve Yirminci yüzyılın ilk yarısında düştükleri “dogmatik” konuma düşmeksizin paradigmatik zenginliklerini korumaları ve çeşitlendirmeye devam etmeleri disiplinlerinin akademiadaki epistemolojik bakımdan özgün konumunun da bir gereği olduğunu daima göz önünde bulundurmalı ve kültürlerin diyalogu bağlamında “biz” ve “onları” tanımının mümkün olan en rasyonel zeminin halkbilimi araştırmalarında gerçekleştirilebileceğini açığa çıkararak çalışmalara yönelmelidirler.

Kaynakça

- Abrahams, Roger D. 1968. “Introductory Remarks to a Rhetorical Theory of Folklore.” **Journal of American Folklore**, S. 81, s.143-148.
- Abrahams, Roger D. 1969.“On Meaning and Gaming.” ” **Journal of American Folklore**, S. 82, s. 268-270.
- Arnold, Mattew. 1988 (1869). **Culture and Anarchy**. Ed. J. Dover Wilson. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aron, Raymond.1989.(Çev. K. Alemdar) **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bascom, William.1983. “Malinowski’s Contributions to the Study of Folklore .” **Folklore**, C.94, S. 2, s. 163-172.
- Bauman, Richard.1971.”Differential Identity and the Social Base of Folklore” **Journal of American Folklore**, C.84, S. s.
- Bauman, Richard.1977. **Verbal Art as Performance**. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press Inc.
- Bauman, Richard.1992.”Folklore” **Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments**, (ed. R. Bauman), s. 29-40, Oxford: Oxford University Press.
- Ben-Amos, Dan.1971.” Toward a Definition of Folklore in Context” **Journal of American Folklore**, C.84, S. s.
- Ben-Amos, Dan.1976.(ed.) **Folklore Genres**. Austin:University of Texas Press.
- Brodbeck, May.1968. **Readings in the Philosophy of the Social Sciences**. New York: University of Minnesota.
- Bronner, Simon.1984b.”Folklore and the Behavioral Sciences. **Anthropos**, S. 79, s. 251-255.
- Bronner, Simon.1986.**American Folklore Studies: An Intellectual History**. Lawrence: University of Kansas Press.
- Burry, J. B. 1960. **The Idea of Progress**. New York: Dover Publications.
- Cocchiarra, Giuseppe.1981.(çev. J. McDaniel) **The History of Folklore in Europe**. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.
- Çobanoğlu, Özkul.1999. **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**.Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dégh, Linda.1986. “Introduction.” **Journal of Folklore Research**, C. 23, S. 2/3, s.77-85..
- Dow, J. R. ve H. Lixfeld.1986. **German Volkskunde: A Decade of Theoretical Confrontation, Debate and Reorientation (1967-1977)**. Bloomington: Indiana University Press.
- Dundes, Alan.1964.”Texture, Text and Context.” **Southern Folklore Quarterly**, S.28, s.251-265.

- Dundes, Alan.1977. "Who are the Folk?" **Frontiers of Folklore**, (ed. W. Bascom), Boulder: Westview Press for the AAAS, s.17-35.
- Geertz, Clifford. 1973.**The Interpretation of Cultures**. New York: Basic Books Inc., Publishers.
- Georges, Robert.1969. "Toward an Understanding of Storytelling Events." **Journal of American Folklore**, S. 82, s. 313-328.
- Güvenç, Bozkurt.1984. **İnsan ve Kültür**. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Hanson, N.R.1961. **Scientific Change**. Oxford: Basic Books.
- Herzfeld, Michael.1986. **Ours Once More: Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece**. New York: Pella Publishing Company.
- Keat, R. ve J. Urry.1975. **Social Theory as Science**. London: Routledge & Kegan Paul.
- Kuhn, S. Thomas.1970. **The Structure of Sicientific Revolutions**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kuhn, S. Thomas.1982. (Çev. N. Kuyaş) **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**. İstanbul: Alan Yay. Kuyaş, Nilüfer.1982. "Çevirmenin Sunuşu." **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**. (T.S. Kuhn) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Larson, Magali Sarfatti.1977. **The Rise of Professionalism: A Sociological Analysis**. Berkeley: University of California Press.
- Öztürkmen, Arzu.1998. **Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik**. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Parsons, Talcott.1968. "Professions." **International Encyclopedia of the Social Sciences**, c.12, s. 36-47.
- Sayer, Andrew.1992. **Method in Social Science: A Realist Approach**. London: Routledge.
- Shoemaker, George H.1990. **The Emergence of Folklore in Everyday Life**. Bloomington: Trickster Press.
- Toelken, Barre.1979. **The Dynamics of Folklore**. Boston: Houghto Mifflin Company.
- Tuna, Korkut.2000. **Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine**. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tylor, Edward.1958.[1871]. **Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom**. London: J. Murray.
- Wilson, A. Wilson.1976. **Folklore and Nationalism in Modern Finland**. Bloomington: Indiana University Press.
- Wilson, A. Wilson.1990."Herder, Folklore and Romantic Nationalism." **Folk Groups and Folklore Genres**. (ed. E. Oring), s.21-37. Logan: Utah State University Press.
- Zumwalt, Léviy R.1988. **American Folklore Scholarship: A Dialogue of Dissent**. Bloomington: Indiana University Press.